
بسم الله الرحمن الرحيم

شرح جامع و نمونه سوالات

مجموعه دروس تخصصی (اقتصاد اسلامی)

«علوم اقتصادی»

مولفان: مهدی طرسکی – وحیدرضا برهانی نژاد

انتشارات ارشد

پیشگفتار مؤلفین

در سالهای اخیر درس اقتصاد اسلامی به عنوان یکی از دروس آزمون کارشناسی ارشد اقتصاد مطرح گردیده است. پیچیدگی مباحث اقتصاد اسلامی و همچنین فقدان درسنامه‌ای جامع در این زمینه، داوطلبان آزمون کارشناسی ارشد را دچار سردرگمی کرده است. مجموعه‌ی حاصل گامی کوچک در جهت رفع این کمبود است. در این مجموعه سعی شده است تا سرفصل‌های موردنظر برای آزمون کارشناسی ارشد در نظر گرفته شود و از بیان مطالب غیرضروری خودداری شده است. کتاب شامل ۱۰ فصل است که در آخر هر فصل تست‌هایی نیز توسط مؤلف طراحی گردیده است.

امید است این مجموعه مورد توجه داوطلبان قرار بگیرد. بی‌شک ارائه پیشنهادات اصلاحی صاحبنظران ما را در بر طرف کردن نقایص احتمالی یاری خواهد کرد.

با تشکر

مهدی طرسکی - وحیدرضا برهانی‌نژاد

فهرست

عنوان **صفحه**

پیشگفتار ناشر ۳
پیشگفتار مؤلفین ۴

فصل اول: مفاهیم و مبانی اقتصاد اسلامی

مفاهیم و مبانی مکتب اقتصاد اسلامی ۱۵
رابطه دانش اقتصاد و اسلام ۱۶
تقسیم‌بندی مسائل اقتصادی ۱۷
نظام اقتصادی ۱۷
مکاتب اقتصادی ۱۸
مکتب اقتصادی فیزیوکرات‌ها ۱۸
مکتب اقتصادی کلاسیک‌ها ۱۹
مکتب نئوکلاسیک‌ها ۱۹
مکتب اقتصادی سوسیالیست‌ها ۲۰
مکتب اقتصادی اسلام ۲۰
آزادی اقتصادی ۲۱
مفهوم آزادی اقتصادی ۲۲
آزادی اقتصاد از دیدگاه سرمایه‌داری ۲۲
آزادی اقتصادی از دیدگاه سوسیالیست‌ها و مارکس ۲۲
آزادی اقتصاد از دیدگاه اسلام ۲۳
مالکیت ۲۳
توسعه و رفاه ۲۳
فقر و غنی در اقتصاد اسلامی ۲۳
جایگاه کار، عبادت، فراغت و استراحت در اسلام ۲۴
رقابت آزاد ۲۴
رقابت آزاد از دیدگاه اسلام ۲۴
کمیابی و پریابی ۲۵
بررسی دیدگاه اسلام در مورد کمیابی ۲۵
مکانیز قیمت‌ها و کمیابی ۲۶

عنوان **صفحه**

منافع فرد و جامعه در جامعه اسلامی ۲۶
حکومت اسلامی و اقتصاد ۲۶
خلاصه فصل: ۲۷
تست‌های آخر فصل ۲۸
پاسخ تست‌های آخر فصل ۳۰

فصل دوم: شناخت اقتصاد اسلامی

تاریخچه‌ی اقتصاد اسلامی و ماهیت آن ۳۳
تاریخچه‌ی اقتصاد اسلامی ۳۳
اقتصاد اسلامی چیست؟ ۳۴
رابطه بین اقتصاد اسلامی و سایر علوم مرتبط ۳۵
رابطه بین اقتصاد و اقتصاد اسلامی (در چارچوب رابطه دین و علم) ۳۶
نظام اقتصاد اسلامی ۳۹
فرق بین علم اقتصاد و نظام اقتصادی ۳۹
ویژگی‌های اجزاء نظام اقتصاد اسلامی ۳۹
تفاوت میان مکتب و نظام اقتصادی اسلامی ۳۹
اهداف اقتصاد اسلامی ۴۰
وظایف اقتصاد اسلامی ۴۰
خلاصه فصل: ۴۲
تست‌های آخر فصل ۴۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۴۵

فصل سوم: قلمرو اقتصاد اسلامی و هویت نظریه‌های اقتصاد اسلامی

روش‌شناسی در اقتصاد اسلامی ۴۹
مراحل روش‌شناسی اقتصاد اسلامی ۴۹
منابع اقتصاد اسلامی ۵۰
روش شناخت اقتصاد اسلامی ۵۰
ارکان اقتصاد اسلامی ۵۱
مبانی فلسفی اقتصاد اسلامی ۵۱
رکن سوم اقتصاد اسلامی؛ گزاره‌های اثباتی در قرآن و حدیث ۵۳
چارچوب نهادی اقتصاد اسلامی ۵۴
انواع نظریه‌های اقتصاد اسلامی ۵۵
چگونگی برخورد و تصمیم‌گیری اقتصاددانان اسلامی در مسائل اقتصادی ۵۶
خلاصه فصل: ۵۸
تست‌های آخر فصل ۵۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۶۱

عنوان **صفحه**

فصل چهارم: مالکیت در اقتصاد اسلامی

مقدمه ۶۵
اعتباری بودن حقوق ۶۵
حق ۶۶
انواع حق ۶۶
تفاوت بین حق و مالکیت ۶۷
منشأ پیدایش مالکیت ۶۷
فرق بین مال و ارزش ۶۸
اقسام مالکیت ۶۸
اقسام مالکیت اعتباری ۶۹
مالکیت امام (حکومت اسلامی) ۶۹
فلسفه مالکیت حکومت اسلامی ۷۰
مالکیت عموم مسلمین ۷۰
مالکیت خصوصی ۷۰
اسباب مالکیت و حقوق ۷۰
حیازت ۷۱
تحجیر ۷۱
احیاء اراضی موات ۷۲
شرایط احیاء زمین موات ۷۳
آیا احیاکننده باید طسق بپردازد؟ ۷۳
احیا زمین به چیست؟ ۷۳
بایر شدن زمین احیا شده ۷۴
استخراج معادن ۷۴
گنج (دفینه) ۷۵
احداث نهر و حفر چاه و قنات ۷۵
آبهای رو زمینی ۷۵
آبهای زیرزمینی ۷۶
اسباب مالکیت و حقوق انتقالی ۷۷
مرگ ۷۷
ارتداد ۷۷
خمس و زکات ۷۸
اسباب ارادی انتقال مالکیت ۷۸
اسباب مالکیت ۷۸
اقدام به جنگ از طرف کفار ۷۸
کوچ کردن اهالی یک سرزمین ۷۸

عنوان **صفحه**

پیمان صلح ۷۹
اسلام از روی میل و رغبت ۷۹
محدودیت‌های مالکیت و تصرف ۷۹
محدودیت‌های اخلاقی ۷۹
محرومیت‌های قانونی ۷۹
محدودیت مالکیت ۸۰
حقوق واجب مالی ۸۰
خلاصه فصل: ۸۱
تست‌های آخر فصل ۸۲
پاسخ تست‌های آخر فصل ۸۴

فصل پنجم: تولید، توزیع و مصرف در اقتصاد اسلامی

مقدمه ۸۷
انگیزه‌های تولید ۸۷
اقسام تولید ۸۷
تولیدات حرام ۸۸
نقش تحریم مکاسب محرمه در اقتصاد ۸۸
عوامل تولید ۸۸
محدودیت‌های تولید ۸۹
محدودیت‌های طبیعی تولید ۸۹
تولید و انحصار ۹۰
توزیع ۹۱
توزیع حین تولید ۹۲
سهیم گرداندن عوامل انسانی در ماده ۹۲
اثر توزیعی مالیات‌های ثانوی ۹۳
محدودیت‌های توزیعی ۹۳
مصرف ۹۴
انگیزه‌های مصرف ۹۴
هدایت و کنترل‌ها ۹۵
دستورات سلبی ۹۵
خلاصه فصل: ۹۶
تست‌های آخر فصل ۹۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۹۹

عنوان **صفحه**

فصل ششم: درآمدهای مالیاتی در اقتصاد اسلامی

ضرورت وجود مالیات ۱۰۴
مالیاتهای اسلامی ۱۰۴
طبقه بندی مالیاتهای اسلامی ۱۰۴
۱- زکات ۱۰۴
مصارف زکات ۱۰۶
۲- خمس ۱۰۶
فلسفه‌ی تشریع خمس ۱۰۶
منابع خمس ۱۰۷
مصارف خمس ۱۰۷
۳- جزیه ۱۰۷
۱- استفاده از حق ولایت امر ۱۰۸
۲- وجود شواهد و اماراتی به امکان اخذ مالیات ۱۰۸
۳- استفاده از وجوب کفایی ۱۰۹
شبه مالیاتها ۱۱۰
شبه مالیاتهای واجب ۱۱۰
نذورات ۱۱۰
هَدی ۱۱۰
نفقه‌ی واجب ۱۱۰
شبه مالیانهای مستحب ۱۱۰
خلاصه فصل: ۱۱۲
تست‌های آخر فصل ۱۱۳
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۱۵

فصل هفتم: جایگاه بهره در اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد اسلامی

الف) نظریه‌ی واقعی بهره (نظریه کلاسیکها) ۱۱۹
ب) نظریه وجوه استقراض (نظریه نئوکلاسیک‌ها) ۱۲۰
در طرفه عرضه ۱۲۰
انتقادات کینز بر نظریات رایج بهره ۱۲۱
ج) نظریه رجحان نقدینگی (نظریه کینز) ۱۲۱
د) نظریه‌ی تعیین هم‌زمان درآمد ملی و نرخ بهره ۱۲۱
ه) نظر اسلام در مورد بهره (ربا در اسلام) ۱۲۱
۱- بهره به عنوان اجاره پول ۱۲۱
۲- بهره به عنوان جبران کاهش ارزش پول ۱۲۲
۳- بهره به عنوان هزینه فرصت پول ۱۲۲

عنوان **صفحه**

احکام اسلامی در مورد بهره (ربا) ۱۲۳
حکم اوراق بهادار با بهره ۱۲۳
تنزیل بدهی ۱۲۴
خرید و فروش اوراق سهام ۱۲۴
خرید و فروش اوراق قرضه ۱۲۵
خلاصه فصل: ۱۲۶
تست‌های آخر فصل ۱۲۷
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۲۹

فصل هشتم: پول در اقتصاد اسلامی

خصوصیت مشترک پول در سیر تحول خود ۱۳۳
کارکردهای پول ۱۳۳
آیا پول کالا (مال) است؟ ۱۳۴
آیا پول «کالای» خصوصی است یا عمومی؟ ۱۳۴
خصوصیات کالاهای عمومی ۱۳۴
مشخصات پول در اقتصاد سرمایه‌داری و اقتصاد اسلامی ۱۳۶
وظایف پول ۱۳۸
خلاصه فصل: ۱۴۰
تست‌های آخر فصل ۱۴۱
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۴۳

فصل نهم: تحلیل تطبیقی بانکداری سرمایه‌ای و اسلامی

انواع سپرده‌ها در بانکداری اسلامی ۱۴۷
الف) سپرده‌های قرض‌الحسنه جاری (دیداری) ۱۴۷
ب) سپرده قرض الحسنه پس‌انداز ۱۴۷
ج) سپرده‌های سرمایه‌گذرای مدت دار ۱۴۷
اهداف بانکداری اسلامی ۱۵۰
وظایف نظام بانکی بدون ربا ۱۵۰
خصوصیات بانکداری اسلامی ۱۵۰
ورودی و خروجی بانک اسلامی ۱۵۱
دلائل شکست و انحراف از قانون عملیات بانکی بدون ربا در ایران ۱۵۳
خلاصه فصل: ۱۵۴
تست‌های آخر فصل ۱۵۵
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۵۷

عنوان **صفحه**

فصل دهم: قراردادهای اقتصاد اسلامی

قرار دادهای اسلامی ۱۶۱
عقد ۱۶۱
ایقاع ۱۶۱
عقد جایز ۱۶۱
قرارداد ۱۶۱
معامله ۱۶۱
بیع ۱۶۲
اشاعه ۱۶۲
افراز ۱۶۲
وکالت ۱۶۲
صلح ۱۶۲
مشارکت حقوقی ۱۶۲
مشارکت مدنی ۱۶۲
مضاربه ۱۶۲
اجاره به شرط تملک (Hire-Purchase) ۱۶۳
فروش اقساطی ۱۶۳
مزارعه ۱۶۳
مساقات ۱۶۳
سرمایه‌گذاری مستقیم ۱۶۳
بیع سلف یا سلم ۱۶۴
جعاله ۱۶۴
قرار دادهای بانکداری اسلامی ۱۶۵
۱- قرض الحسنه ۱۶۵
۲- مضاربه ۱۶۵
۳- مشارکت مدنی ۱۶۶
۴- مشارکت حقوقی ۱۶۶
۵- فروش اقساطی ۱۶۶
۶- معاملات سلف ۱۶۶
۷- اجاره به شرط تملیک ۱۶۶
۸- مزارعه ۱۶۷
۹- مساقات ۱۶۷
۱۰- جُعاله ۱۶۷
۱۱- خرید دین ۱۶۷
۱۲- سرمایه‌گذاری مستقیم ۱۶۷

عنوان **صفحه**

خلاصه فصل: ۱۶۸
تست‌های آخر فصل ۱۶۹
پاسخ تست‌های آخر فصل ۱۷۱
سؤالات اقتصاد اسلامی سراسری سال ۱۳۸۹ ۱۷۳
پاسخنامه اقتصاد اسلامی سراسری سال ۱۳۸۹ ۱۷۴
منابع و مآخذ ۱۷۵

فصل اول

مفاهیم و مبانی اقتصاد اسلامی

عناوین اصلی

- دانش اقتصاد و اسلام
- مکاتب اقتصادی
- مبانی مکتب اقتصاد اسلامی
- آزادی اقتصادی
- رقابت آزاد
- خلاصه فصل
- تست‌های آخر فصل
- پاسخ تست‌های آخر فصل

فصل اول

مفاهیم و مبانی اقتصاد اسلامی

مفاهیم و مبانی مکتب اقتصاد اسلامی

در این فصل با تعریف علم اقتصاد و تفاوت آن با سایر علوم طبیعی، تعریف گزاره‌های اثباتی و دستوری و تبیین رابطه بین دانش اقتصاد و اسلام در چارچوب این گزاره‌ها و همچنین با مجموعه مسائل اقتصادی، مکاتب اقتصادی و اصول اصلی در این مکاتب و مکتب اقتصاد اسلامی آشنا می‌شوید. اقتصاد آزاد، توسعه و رفاه، فقر وغنی و رقابت از دیدگاه مکتب اقتصادی اسلام از موارد دیگری است که دراین فصل آورده شده است و درآخر به نقش دولت اسلامی در اقتصاد اسلامی می‌پردازیم.

تعریف علم اقتصاد: اقتصاد علمی است که نشان می‌دهد چگونه امکانات و عوامل تولید کمیاب و محدود را به تولید کالاها اختصاص دهیم که آن کالاها بتواند، بیشترین خواسته و نیازمندی محدود بشر را تأمین کند.

اقتصاد علم است و علم شامل تمامی آموخته‌های انسان می‌شود که به مدد تجربه بدست می‌آید با عین‌حال بین علم اقتصاد و سایر علوم خصوصاً علوم طبیعی تفاوت‌هایی وجود دارد. این تفاوت‌ها عبارتنداز:

الف) موضوع مورد مطالعه: در علم اقتصاد موضوع مورد مطالعه رفتار انسان است. در حالی‌که در علوم طبیعی موضوع مورد مطالعه ماده است.

ب) آزمایشگاه: متخصصین علوم تجربی جهت تبیین پدیده‌ها و واقعیت‌ها، آزمایشگاه کنترل شده در اختیار دارند ولی در اقتصاد ایجاد چنین آزمایشگاهی میسر نیست.

ج) مفروضات: در اقتصاد جهت ساده‌سازی واقعیت‌ها ناچار به صرف‌نظر کردن از بسیاری جزئیات هستیم.

د) شرایط مکانی و زمانی: در علم اقتصاد سیاست‌های اقتصادی با توجه به شرایط زمانی و مکانی متفاوت، نتایج متفاوتی حاصل می‌شود در حالی که در علوم طبیعی این‌چنین نیست.

از نظر این‌که دولت در بازار و سیستم اقتصادی چه نقشی دارد نظام‌های اقتصادی به سه گروه تقسیم‌بندی می‌شوند.

الف) اقتصاد هنجاری: مربوط به جامعه‌ای است که در آن تمام تصمیمات درباره‌ی تولید و مصرف توسط دولت اتخاذ می‌شود.

ب) اقتصاد آزاد: دولت در سیستم بازارها دخالت نمی‌کند.

ج) اقتصاد مختلط: دولت و بخش خصوصی در حل مسائل اقتصادی بر روی هم تأثیر می‌گذارند که اغلب کشور دارای نظام اقتصادی مختلط می‌باشند.

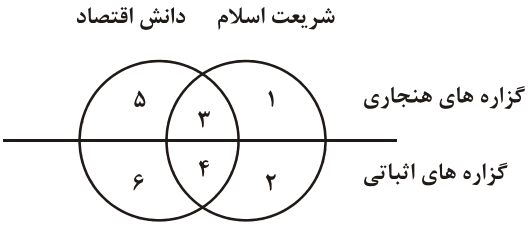
در علم اقتصاد موضوع مورد مطالعه انسان است به طوری که نتایج مطالعه در این علم به گونه‌ای به خود محقق نیز مرتبط است و ارزش‌ها و آراء و نظرات فردی محقق نیز در تحلیل‌های اقتصادی دخالت می‌کند. حداقل ارزش‌ها در انتخاب پدیده‌هایی که محقق مورد بررسی قرار می‌دهد موثر واقع می‌شود ولی در علوم طبیعی که موضوع مطالعه ماده می‌باشد مسائل ارزشی اصلاً در نتیجه و تجزیه و تحلیل پدیده‌ها دخالت ندارند. لذا در اقتصاد (با توجه به اینکه جزء علوم انسانی است) با دو نوع گزاره روبرو هستیم.

۱- **گزاره‌های اثباتی یا (اقتصاد اثباتی)**: به کمک مفروضات به توصیف واقعیات می‌پردازد و در توصیف واقعیات هیچ چیز ارزش راه نمی‌یابد و در مورد آنچه که هست به توصیف و تحلیل پدیده‌ها می‌پردازد.

۲- **گزاره‌های هنجاری (اقتصاد دستوری)**: هرگاه در تحلیل پدیه‌های اقتصادی ارزش‌ها راه یابند در آن صورت وارد حوزه اقتصاد دستوری می‌شویم.

رابطه دانش اقتصاد و اسلام

در چارچوب گزاره‌های اثباتی و گزاره‌های هنجاری رابطه دانش اقتصاد و اسلام مشخص می‌شود. برای بررسی رابطه بین این دو گزاره‌های اثباتی و هنجاری را در کنار هم قرار می‌دهیم.

ناحیه۱ ← گزاره‌های ارزشی اسلام؛ در این ناحیه گزاره‌های ارزشی دانش اقتصاد وجود ندارد.

ناحیه۲ ← گزاره‌های اثباتی اسلام مثلاً در قرآن آمده است عسل برای مردم شفابخش است. این گزاره قابل آزمون و تجربه است.

ناحیه۳ ← گزاره‌های هنجاری شریعت اسلام و دانش اقتصاد

- احکام و قواعد ودستورات مکتب اقتصادی اسلام، در ناحیه ۳ قرار دارند.
- تمام احکام هنجاری متخذ از دانش اقتصاد نظیر لزوم گزارش آزاد اطلاعات و محکوم ساختن حمایت ازتولیدکنندگان واقعی و تعیین تعرفه بر اساس پیمان تجاریWTO همگی جوانب هنجاری دانش اقتصاد را نشان می‌دهند (ناحیه ۵ و ۳)
- ممنوعیت تلقی رکبان در اسلام مشابه بحث اطلاعات متقارن یا گردش آزاد اطلاعات در اقتصاد متعارف است.

ناحیه۴ ← گزاره‌های اثباتی شریعت اسلام و دانش اقتصاد

- ثروت دوستی انسان حدی ندارد (شریعت اسلام) مشابه فرض اشباع ناپذیر بودن مطلوبیت است.
- از آیات و روایات می‌توان نتیجه گرفت، رعایت موازین شریعت اسلام باعث قوام و پایداری اقتصاد می‌گردد اما عدم رعایت این موازین - بخصوص اگر اصل اکل مال به باطل رعایت نشود – باعث نابودی و هلاکت جوامع می‌گردد.
- علامت رضایت خدا از مردم اجرای عدل از سوی دولت و پایین ماندن قیمت‌ها است و علامت خشم خدا از مردم، ظلم حاکم و بالارفتن قیمت‌ها است.

این گزاره‌ها نیز در علم اقتصاد وجود دارد از جمله:

- الگوی رقابت کامل، الگویی است که اولاً شرط عدالت اجتماعی آزادانه افراد جامعه و اطلاعات متقارن و فرصت برابر وجود دارد. ثانیاً چارچوب شرایط رضایتمندی مصرف‌کنندگان و تولیدکنندگان به حداکثر خود می‌رسد.

ناحیه۵ ← گزاره‌های هنجاری که در دانش اقتصاد وجود دارد و مواردی هستند که در اسلام مورد تأکید قرار نگرفته‌اند.

ناحیه۶ ← گزاره‌های اثباتی که در دانش اقتصاد وجود دارد ولی در شریعت اسلام به آن اشاره نشده مثل قانون انگل

نکات:

۱- در اقتصاد اسلامی هم با اقتصاد اثباتی و هم با اقتصاد دستوری سروکار داریم.

۲- گزاره‌های اثباتی زیربنایی گزاره‌های هنجاری می‌باشند. زیرا علت و حکمت بایدها و نبایدها را تعیین می‌کنند. اقتصاد اثباتی ارتباط نزدیکی با اقتصاد اثباتی متعارف دارد. تفاوت عمده این بخش از اقتصاد اسلامی با اقتصاد متعارف این است که اقتصاد اسلامی توجه اصلی خود را به رابطه میان متغیرهای کیفی وارزش عوامل معنوی در پدیده‌ای اقتصادی دارد و فضای تصمیم‌گیری را به دوره‌ی فراتر از دنیا گسترش می‌دهد. لذا تصمیم‌گیری در اقتصاد اسلامی براساس حداکثرسازی رضایتمندی در دنیا و آخرت است. امّا این امر منافاتی با دستاوردهای اقتصاد اثباتی متعارف ندارد.

تقسیم‌بندی مسائل اقتصادی

اقتصاد اسلامی هم به عنوان علم و هم نظام و هم مکتب شناخته می شود. منظور از علم اقتصاد اسلامی همان برداشت‌هایی است که اقتصاددانان از مطالعه رفتار انسان‌ها و جوامع در شرایط مکانی و زمانی مختلف به دست می‌آورندو به مدد این تجربیات، به تحلیل مسائل اقصتادی در آینده می پردازند. اقتصاد اسلامی برخی قوانین مربوط به علم اقتصاد را قبول دارد. عمده تفاوت آن با اقتصاد غرب و سرمایه‌داری، در فرضیاتی است که در مورد انسان اقتصادی دارد. بطوری که تنها به نفع شخصی افراد به صورت مادی توجه نکرده است بلکه منابع معقول را در نفع شخصی دخیل می داند و نیز فرضیات دیگری در مورد انسان دارد که کاملاً متفاوت از فرضیات اقتصاد غرب و سرمایه‌داری است. با عین حال اقتصاد دانان اسلامی با اقتصاددانان غربی تا حدودی با قوانین عرضه و تقاضا هم عقیده هستند ولی برای تابع مطلوبیت علاوه بر منابع مادی، منافع معنوی را در نظر می‌گیرند.

مجموعه مسائل اقتصادی را می‌توان به سه عنوان اقتصاد تشریعی، اقتصاد تحلیلی، و اقتصاد تدبیری (راهبردی) مورد بررسی قرار داد.

الف) اقتصاد تشریعی: آن بخش از اقتصاد است که به صورت امر و نهی‌ها یا تفسیر و ارزیابی آنها در یک مکتب ارائه شده است. به خاطر این‌که از ناحیه شرع و مکتب اعتقادی ارائه گردیده و راهنمای پیروان آن، و بیان‌کننده‌ی ارزش‌های موردنظر آن مکتب است.

اقتصاد تشریعی از دو بخش تشکیل یافته است.

۱- احکام اقتصادی ← بیان آثار حقوقی و امر و نهی‌هائی است که به صورت مواد قانونی درآمده است. مثال: اگر کسی زمین مواتی را آباد کند، مالک آن می‌گردد.

- اداء خمس و زکات واجب است.

۲- نظام اقتصادی ← طرح کلی و هماهنگی که خطوط اصلی ارزش‌های مورد نظر یک مکتب را در زمینه‌های عدالت اجتماعی و کارآیی از بعد اقتصادی را نشان می‌دهد و مایه تمایز یک مکتب از این بعد با سایر مکتب‌ها است.

نظام اقتصادی

- جهت‌گیری اقتصادی یک جامعه را تعیین می‌کند.
- نشان‌دهنده‌ی هدف جامعه از نظر اقتصادی است.
- قدرت اقتصادی جامعه را نشان می‌دهد.

- احکام اقتصادی تبلور و ظهور روح کلی نظام اقتصادی است و نظام اقتصادی تبیین ارزشی آن احکام است.
- با دیدن احکام اقتصادی یک جامعه می‌توان به نظام اقتصادی آن جامعه پی برد.

ب) اقتصاد تحلیلی: مقصود از اقتصاد تحلیلی یا علم اقتصاد، دانشی است که رفتارهای بشری را در زمینه تولید، توزیع و مصرف تجزیه و تحلیل می‌کند تا قدرت پیش‌بینی پدیده‌های اقتصادی را به دست آورد.

حوادث اقتصادی را تفسیر می‌کند. علل این حوادث را بدست آورده و ارتباط پدیده‌های اقتصادی را کشف می‌نماید و قدرت پیش‌بینی را به اقتصاددانان می‌دهد.

مباحث مربوط به تورم و بیکاری، کشش‌ها و... از مباحث اقتصاد تحلیلی است و همچنین اقتصاددانان بیان می‌کنند که در صورت کمیاب یا فراوان شدن برخی از کالاها، عکس‌العمل خریداران چگونه خواهد بود و این چگونگی به تحلیل اقتصادی بازارها بر می‌گردد.

ج) اقتصاد تدبیری (سیاست‌های اقتصادی): منظور از اقتصاد تدبیری، سلسله تدابیری است که اداره‌کنندگان جامعه بر مبنای قواعد اقتصاد تشریعی (و اقتصاد تحلیلی) برای جهت بخشیدن به وضع اقتصادی کشور و رفع مشکلات و نابسامانی‌های اقتصادی کشور می‌اندیشند و راه‌کارهای مناسب را ارائه می‌دهند.

مثال:

تصمیم دولت بر افزایش نرخ خرید محصولات کشاورزی از کشاورزان و حذف یا تخفیف در مالیات بر محصولات آنان و تسهیل در استفاده از ابزارها و امکانات تولید کشاورزی و ایجاد امکانات بیشتر برای زندگی در روستا، حکایت از سیاست اقتصادی دولت برای خودکفائی در زمینه‌ی کشاورزی می‌کند.

مکاتب اقتصادی

رفتار مطلوب در یک اقتصاد، بسته به جهان‌بینی آن مکتب دارد. هر مکتب اقتصادی، نظر خاصی به انسان دارد و برای او اهداف، انگیزه‌ها و رفتارهایی را در نظر می‌گیرد و براساس این منظور رفتارها و پدیده‌های اقتصادی مرتبط با چنین انسانی را تجزیه و تحلیل می‌کند. و واکنش‌های او را پیش‌بینی می‌نماید و گاهی برای اوضاع و احوال آینده‌ی او برنامه‌ریزی و سیاست‌گذاری می‌کند. چنین انسانی، انسان اقتصادی مفروضی یک مکتب است.

مکتب اقتصادی فیزیوکرات‌ها

بنیانگذار: فرانسواکینه

طرفداران این مکتب اعتقاد داشتند که خداوند قوانین و نظام جهانی را آفریده و خود نظام طبیعی بر فعالیت‌های بشر حکومت می‌کند.

به طور کلی بر این باورند که: دولت‌ها نباید در بازار اقتصادی دخالت کنند. و فعالیت‌های اجتماعی بشر از همه جهات آزاد باشد.

مکتب اقتصادی فیزیوکرات‌ها، اولین مکتب ارائه شده در زمینه اقتصاد است. و به دنبال آن مکتب‌های بعدی بوجود آمدند مکتب‌های بعدی یا دنباله‌رو مکتب فیزیوکرات بودند (کلاسیک‌ها و نئوکلاسیک‌ها) و یا در جهت مخالف آن بودند (سوسیالیست‌ها)

انسان اقتصادی از نظر فیزیوکرات‌ها

۱- نظام طبیعی بر جهان و انسان حکمفرما است و قوانین نظام طبیعی، تغییرناپذیر و جهانی بوده است.
۲- محرک انسان نفع شخصی او است و نفع شخصی لاینفک از نفع عمومی است.
۳- اقتصاد از اخلاق و ارزش‌های معنوی جدا است.
۴- اقتصاد از سیاست جدا است و دولت نباید دخالت در اقتصاد داشته باشد.

مکتب اقتصادی کلاسیک‌ها

بنیانگذار: آدام اسمیت

کلاسیک‌ها اعتقاد دارند که نظام حاکم بر بازار و عملکرد قیمت‌ها قادر خواهد بود تعادل عمومی اقتصاد را ایجاد نماید و تأکید بر نفع شخصی و عدم دخالت دولت در اقتصاد داشتند و به نظام سرمایه‌داری در جامعه اعتقاد داشتند.

انسان اقتصادی از نگاه مکتب کلاسیک‌ها

۱- حکم‌فرمایی نظام طبیعی، بر جهان و انسان
۲- نفع شخصی به عنوان محرک انسان
۳- همراه بودن نفع شخصی، با نفع اجتماعی
۴- فرد محور اقتصاد است.
۵- از وارد کردن مسائل اخلاقی مثل نوع‌دوستی در تجزیه و تحلیل‌های اقتصادی خودداری می‌کردند.

مکتب نئوکلاسیک‌ها

بنیانگذاران: آلفرد مارشال، لئووالرسی و...

این مکتب، مکتب کلاسیک تعدیل شده است و نئوکلاسیک‌ها بر این باورند که:

- انسان با حداقل تلاش در جستجوی حداکثر کردن منفعت و سود است.
- مردم در برخود با وقایع اقتصادی از تمام اطلاعات موجود و قابل دسترسی استفاده می‌کنند بنابراین سیاست‌های دولت خنثی می‌شود.
- اقتصاد آزاد به طور دائمی با ثبات و بحران‌های اقتصادی کوتاه‌مدت و زودگذر است.

انسان اقتصادی از نظر نئوکلاسیک‌ها

دیدگاه نئوکلاسیک‌ها، دنباله‌ی افکار کلاسیک‌ها درباره‌ی انسان اقتصادی است که به تدریج ملایم‌تر شده و تعدیل یافته است.

۱- انسان با حداقل تلاش در جستجوی حداکثر کردن منفعت و سود است.
۲- «مرد اقتصاد» یک واقعیت از پوست و گوشت و استخوان نیست؛ بلکه انسان فرضی و شمایی است که در هر حال به طور متعلقی و با روش کاملاً عقلایی، در تعقیب منافع شخصی خود که متضمن نفع اجتماعی نیز است، به فعالیت اقتصادی می‌پردازد.
۳- انسان به صورت عقلایی رفتار می‌کند.
۴- عوامل فکری، معنوی و اجتماعی در رفتار اقتصادی افراد جامعه تأثیرگذار هستند.